

TÜRKİYE'DE KADINLARIN SİYASAL TEMSİLİNİN TARİHSEL ARKAPLANI VE GÜNCEL DURUM

Kadının siyasal katılımı irdelendiğinde Türkiye'nin dünya geneliyle kronolojik, nicel ve nitel benzerlikler gösterdiği ortaya çıkmaktadır: 20. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen yasal dönüşümler siyasal toplumsal katılım açısından kadın-erkek eşitsizliğini biçimsel düzeyde düzenlemeyi amaçlarken; yine aynı yüzyılın son çeyreğinde yaygınlaşan işlevsel eşitlik anlayışıyla söz konusu yasal düzenlemelerin yaşama geçirilememesine çözüm üretilmeye çalışılmaktadır. Türkiye'de yüzyıl başında kadın statüsünde kaydedilen dönüşümler, kadın hareketi, Osmanlı İmparatorluğu'nun ayakta kalma mücadelesi, genç Cumhuriyet'in çağdaşlık anlayışı veya demokrasiyi simgeleme işlevi gibi birbiriyle etkileşim içerisinde bulunan çeşitli nedenlerle yasallaşan kadınların siyasal hakları 1935'ten bu yana geçen süre içinde anlamlı nicel temsile neden olamamıştır. Genel seçimler öncesindeki dönemlerde siyasal gündemi ve kamuoyunu oluşturan ve diğer taraftan siyasal gündem ve kamuoyunu yansıtan niteliğinden çıkararak basının kaynak olarak kullanıldığı araştırmamızda¹ kadınların siyasal temsili bağlamında dört ana dönem tespit edilmiştir:

1. 1935 ve 1939 genel seçimlerindeki örtük kota uygulamaları,²
2. 1946, 1950, 1954,1957 genel seçimlerinde egemen olan siyasal alanda serbest rekabete geçiş sürecinin etkileri,
3. 1961, 1965, 1969, 1974, 1979 genel seçimlerinde kadın sorunlarının çözümünde ideolojilere bağlılık,
4. 1983, 1987, 1991, 1995 genel seçimlerinde II. dalga kadın hareketinin etkileri.

Öte yandan Türkiye'de her seçim, o dönemin dinamiklerinden kaynaklanan bir konu egemenliğinde toplum gündemine girmektedir; bir başka deyişle her seçim bir ana başlık altında gerçekleşmektedir. 1935-1995 arasında geçen on beş genel seçim döneminden yalnızca 1935 seçimlerinde bu ayrıcalıklı ana başlık kadınların siyasal katılımıdır. Üstelik basın bu konuda bir mutabakat sergilemektedir. Dönemin gazeteci ve siyasal karar alıcı kimliğindeki iççelik, basındaki sansür ya da otosansür ve 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kadınlık durumunda görülen değişimin böyle bir yasal sonuca ulaşmasının kamuoyunda yadırganmaması gibi nedenler konuya yönelik açık bir muhalefetin ortaya konmamasına yol açmıştır. Öte yandan, basında bu konunun Türk kadınının Kurtuluş Savaşı'nda gösterdiği yararlılıklar ve Cumhuriyet'in ilanı sonrasında kamusal alana katılarak bir evrim ve çaba sonucunda bu haklara ulaştığı biçiminde irdelenmesi³, özellikle kadın kamuoyunun etkenliğini

¹Kadınların milletvekili seçme ve seçilme hakkının yasalaştığı 1935'ten 1995'e uzanan on beş genel seçim dönemini temel aldığımız araştırmada her dönem için en az iki süreli yayın kullanılmıştır; bunlardan biri altmış yıl içerisinde yayın sürekliliğini koruyan tek ulusal günlük gazete olarak Cumhuriyet'tir; diğerinin ise, mümkün olduğu ölçüde kadına yönelik bir yayın organı olmasına dikkat edilmiştir. Bir kadın gazetesi örneğine ulaşamadığı dönemler için ve ayrıca genellikle ideolojik ve hedef kitlesel bir değişikliği araştırmak amacıyla basından diğer örnekler de kullanılmıştır. Günlük ve haftalık yayınlarda her seçim dönemi için seçim tarihinin bir ay öncesinden bir hafta sonrasına dek bir tarama gerçekleştirilmiştir; aylık dergilerde seçim tarihinden bir önceki ve bir sonraki nüsha incelenmiştir. Bir tek 1935 seçimleri için süreli ya yayın taraması daha geniş tutulmuş, kadınların seçme ve seçilme hakkının yasalaştığı Aralık 1934'ten 1935 Şubat sonuna dek süren bir inceleme gerçekleştirilmiştir.

²18 Aralık 1934 tarihli Zaman gazetesinin haberine göre, "seçilecek umum mebus adedinin yüzde beşi kadın âzâdan mürekkep olacaktır. Bu taktirde mecliste on sekiz tane kadın sayılabulunacak demektir." Retrospektif bir değerlendirmenin yanısıra dönemin basınından da bu alıntıyla anlaşılacağı gibi resmî olmasa da bir kadın kotası söz konusudur.

³Bkz. "Türk Kadını Mebus", **Zaman**, 4 Kanunuevvel 1934; "Kadınların Mebusluğu", **Zaman**, 4 Kanunuevvel 1934; "Kadınlığımızın Mebusluğu", 7 Kanunuevvel 1934; "Türk Kadını Millet Meclisinde", **Cumhuriyet**, 7 Birinci Kanun 1934; "Kadın Sayılab Hakkı", **Zaman**, 8 Kanunuevvel 1934; "Kadınların Mebusluğu", **Zaman**, 8 Kanunuevvel 1934, "Kadınların Sayılablığı", **Zaman**, 1 Kanunusâni 1935, "Türk Varlığında Türk Kadınının Yüksek Yeri", 23 Şubat 1935 **Cumhuriyet**;

ortaya koymaktadır. Ayrıca basında açıkça yer almasa bile, böylesi bir değişikliğin, dönemin Türkiye Cumhuriyeti yönetimini yükseliş halinde bulunan otoriter devletlerinkinden dünya kamuoyu nezdinde farklılaştırma amacına hizmet ettiği savı da göz önüne alındığında siyasal iktidarın çıkarı da görülmektedir. Dolayısıyla mutabakat yalnızca basın organları arasında değildir; siyasal iktidar, basın ve kadın kamuoyu birbirinden çok farklı nedenlerle de olsa kadınların siyasal katılımı konusunda tam bir mutabakat içindedirler. İki aşamalı olması nedeniyle halkın özgür temsiline dayanmadığı bilinse de 1935 seçimlerindeki on sekiz, 1939 seçimlerindeki on beş kadın milletvekili sonucuyla ortaya çıkan sayısal başarı üçlü mutabakatın yol açtığı örtülü kotadan doğrudan etkilenmiştir.

Daha sonraki seçim dönemlerinde siyasal gündem ve basın gündemine tatmin edilmesi gereken başka çıkar grupları, başka uluslararası dengeler egemen olmuştur. Kadınlar açısından bakıldığında ise, yasal kazanımların günlük yaşama doğrudan yansıtacağı beklentisiyle girilen suskunluk dönemi boyunca kadın milletvekili sayısında önemli düşüşler yaşanmıştır. Bu saptamadan farklı olarak 1950, 1954 ve 1957 seçim dönemlerinde Kadın Gazetesi başlıklı yayın organında, otuz kadın milletvekilinin parlamentoya girmesi, kadın bakan atanması, kadın partisi kurulması, kadınların seçimlerde kadın adaylara oy vermesi gibi taleplere; partilerdeki erkegegemen yapının irdelenmesi, 1930'lu yıllarda gereksiz görülerek kadın örgütlerinin dağıtılması sonucunda kadınların susturulması gibi eleştirilere yoğun ve ısrarlı bir biçimde yer verildiği görülmektedir.⁴ Ancak gerek bu derginin yayın organı olduğu Kadınlar Birliği'nin kitlelere ulaşmaktaki başarısızlığı, ki bu bilgi günlük basından derlenmiştir, gerek siyasal iktidar ve bununla ilişkili basın gündeminin o noktada kadınların çıkarlarıyla örtüşmemesi kadın milletvekili sayısının düşük düzeylerde sürmesine neden olmuştur.

1960'lar ve özellikle 1970'ler, egemen tartışmaların ait olduğu ideolojilerin kadınlık durumunu genel toplumsal sorunlardan ayırmayan çözümler sunmasına bağlı bir biçimde kadın ve siyaset ilişkisinin genel muhalif siyasal söylem içerisinde eritilmesi ve ne siyasetin ne basının gündeminde kadınların siyasal temsiline ayrı bir yer ayrılması gerçeğiyle belirlenmiştir. Daha önceleri, siyasal iktidarlarca ayrı bir mücadele gerçekleştirmelerine gerek bırakmayan yasal değişikliklerin yapıldığı gerekçesiyle erkek değerlerinin egemen olduğu bir siyasal alana kendiliğinden gireceklerine inandırılan kadınlar, o yıllarda bu kez siyasal iktidara muhalif ideolojilerce aynı edilgenliğe davet edilmişlerdir; zira toplumun kurtuluşu zaten kadınların kurtuluşudur.

12 Eylül 1980 kesintisini izleyen dönem, kadınların siyasal iktidar nezdindeki demokrasiyi simgeleme işlevinin yeniden gündeme gelişinin yanısıra kadın kamuoyunun da geçmiş deneyimlerinin birikimiyle erkekle bire bir eşit olmaktan erkek değerlerini, bu arada bu değerlerin üretim merkezi olarak siyasal iktidarı sorguladığı yeni, etken bir evreye girişine ve basın gündeminin bu doğrultularda hareketlenişine tanık olur. Bu kez 1935'teki kadar açık olmasa da yine üçlü bir mutabakat söz konusudur. 1983 seçimlerinde on iki kadın milletvekili parlamentoya girer. 1980'lerin ve 1990'ların seçimlerinde siyasal iktidarın sistem krizine yüzeysel bir çözüm olarak siyasal alanda kadın varlığını yedek gündemde tuttuğu görülmektedir. Ayrıca toplumsal dönüşüme paralel olarak gereksinilen modern/kentli; ve cezai yaptırımların bir sonucu olarak gereksinilen laik imajının da partilerde kadınlar aracılığıyla sağlandığı görülmüştür. Bu noktada da siyasal iktidarın çıkarı, nedeni ne kadar farklı ve belki çelişik de olsa kadın kamuoyu ve her ikisinden de etkilenen ve her ikisini de etkileyen basınınkiele

⁴“1950 Seçimlerinde Kadınlarımıza Düşen Görev”, **Kadın Gazetesi**, 27 Mart 1950, s.1,2; “Sandık Başında”, **Kadın Gazetesi**, 24 Nisan 1950, s.1,4; “Kadınlığın Dileği”, **Kadın Gazetesi**, 3 Nisan 1954, s.1, İ.H.Oruz; “Başmakale”, **Kadın Gazetesi**, 6 Mayıs 1954, s.1; “Milletvekili Seçimi Yapılırken TBMM'ye Otuz Kadın Milletvekili Girmesini Bekliyoruz”, **Kadın Gazetesi**, 28 Eylül 1957, s.1; İ.H.Oruz; “Neden Bir Kadın Vekil Yok”, **Kadın Gazetesi**,30 Kasım 1957, s.1,5, vs.

çakışmaktadır. Sonuç doğrudan seçim sonuçlarına yansımaya da, bakanlar kurulunun oluşumunda, 56. hükümet hariç kadın varlığına özel bir dikkat sarfedildiği anlaşılmaktadır. Tüm eleştiriler saklı kalmak kaydıyla bir kadın başbakanın, içişleri bakanının, dışişleri bakanının, ekonomiden sorumlu devlet bakanlarının atanması bu dönemde ortaya çıkmıştır. Kadın bakanlığının kurulması ve siyasal iktidarların kadınlarla ilgili özel uygulamaları gündeme getirmesi bu dönemde yaşanmıştır. Kuşkusuz bu tekil örneklerin erkekegemen bir ortamda erimelerindense, parlamentonun cinsiyetler açısından nicel bir eşitliğe ulaşması daha anlamlı olacaktır. Ancak özellikle kadın basınında seçim dönemleri başta olmak üzere kadının siyasal temsili konusuna çok yüzeysel ve kısıtlı yer verildiği görülmektedir. 1990'lerden itibaren kadın ve siyaset konusunun basın gündemindeki yeri yeniden azalmaktadır. Oysa 1998 yılında üniversite gençliği içinde gerçekleştirdiğimiz bir araştırmaya⁵ göre bu yeni seçmenler medya desteğinin önemini vurgulamaktadırlar.(%25) Ancak gençler için kadınların siyasal alanda daha fazla temsil edilmelerinin yolu kadınların baskı grubu faaliyeti ile doğrudan ilişkilidir. (%47) Ayrıca yine aynı kitleye göre kadınların siyasete daha fazla katılımı öncelikle siyasetin düzeyini artıracak (%32), ikinci olarak da siyaset bu sayede yenilenecektir.(%24) Özet olarak kadınların çıkarı şu anda siyasal sistemin çıkarıyla, nedenleri birbiriyle çelişik gibi görünse de ortaktır. Geniş kitleleri kararsızlığa sürükleyen güvenirlilik krizinde partilerin kadınları kendi içlerine kabulü Pareto'nun "seçkinlerin dolaşımı kuramı"nda öne sürdüğü gibi kaçınılmazdır. Söz konusu kuram bu aşamada erkekegemen sistemin yenilenmesine hizmet etse bile kadın kamuoyunun nihai hedefini unutmaksızın böyle bir geçici "dayanışma"ya girmesi siyasal yönetimde kadınların sayısal varlığının artışına neden olacaktır. Siyasal sistemin 1935 seçimlerindeki gibi kadınlarinkiyle ortak olan çıkarından yararlanmalı, ama kadınlar kendi çıkarlarına yönelik programlarını, ki bu demokrasinin çıkarıdır, cinsiyetlere göre değil yeteneğe göre bir işbölümünün yerleştiği güne dek sürdürmelidirler. Ancak geçtiğimiz hafta açıklanan listelerdeki kadın adaylar aleyhine durum, siyasal partilerin henüz sistemdeki güvenirlilik krizini aşmayı, parti içi oligarşik ve en genelde erkekegemen çıkarlardan daha öncelikli bulmadıklarını göstermektedir. Bir başka deyişle siyasal aktör olarak partiler siyasal sistemin krizini ve buna bağlı kararsız oyların önemini kavramaktan uzak geleneksel yenidenüretim içindedirler. Siyasal sistemin çıkarının kadınlarinkiyle tarihin bu noktasında ortak olduğu gerçeği siyasal partilerce tespit edilmemiştir; dolayısıyla siyasal sistem, kadın kamuoyu ve basın arasında kurulabilecek bir ittifak bu seçim dönemi için de, şartlar olgunlaşmış olmasına rağmen kaçırılmış bir olanak gibi görülmektedir. Yine de kadınların baskı grubu faaliyetleriyle basını yönlendirmeye çalışması, yani ittifakın basın ile kadın kamuoyu bölümünün sağlanması, en azından listelerdeki kadın adayların şanslarını yükseltme olasılığını taşımaktadır.

⁵Araştırma 600 üniversite öğrencisine uygulanmış; ancak 555 geçerli anket formu elde edilmiştir. Araştırma evreni, bölümlerin öğrencilerinin cinsiyet yoğunluğuna bağlı olarak üç gruba ayrılmıştır: Nihai değerlendirmede %29.9'luk bir payı bulunan ilk grupta erkek öğrencilerin sayısal egemenliğindeki İTÜ Gemi İnşaat, Elektrik-Elektronik, İnşaat ve Makine Mühendisliği bölümleri⁵; nihai değerlendirmede %34,5'lik bir payı bulunan ikinci grupta kız öğrencilerin sayısal egemenliğindeki YTÜ Mütercim Tercümanlık, MÜ İletişim, İÜ Sağlık Meslek YO Hemşirelik, Ebelik bölümleri⁵; nihai değerlendirmede %35.6'lık bir payı bulunan üçüncü grupta sayısal açıdan cinsiyetlerarası bir eşitlik bulunan BÜ Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi, İÜ Uluslararası İlişkiler, İÜ İngilizce İktisat, M.Ü. İşletme bölümleri yer almıştır